

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΟΝΗΝ ΤΟΥ ΓΔΕΡΝΕΤΤΟΥ

Δὲν γνωρίζω ἂν ἄλλη φιλολογικὴ ἀμέλεια βαρύνῃ περισσότερο ἡμᾶς τοὺς Κρητὰς ὅσον ἡ παράλειψις μιᾶς πλήρους ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ συμπατριώτου μας πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγᾶ (1549-1601)¹, τιμήσαντος τὸν θρόνον τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀπὸ τοῦ 1590, ἐπιτροπικῶς δὲ διοικήσαντος καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν (1597-1598). Μεταξὺ τῶν ἔργων του, θεολογικῶν, ποιητικῶν κ.λ.π. προέχουσιν σημασίαν ἔχουν αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, ὧν τινες ἔχουν ἤδη ἐκδοθῆ². Ὁ Μελέτιος οὐ μόνον ἀλληλογραφεῖ πρὸς τοὺς ἰσοῦψεῖς αὐτῷ Κρητὰς ἱεράρχας Μάξιμον Μαργούνιον τὸν Κυθήρων ἐπίσκοπον καὶ Κύριλλον Λούκαριν τὸν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας καὶ εἶτα Κωνσταντινουπόλεως (†1638), ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλας τὰς προσωπικότητας τῆς ἐποχῆς του, βασιλεῖς, ἐπισκόπους, ἡγουμένους, σοφοὺς ἰδικούς μας καὶ ξένους ἀπὸ τοῦ Σινᾶ καὶ τῆς Ἀβησσυνίας μέχρι τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Σικελίας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ πολλοὶ Κρητῆτες περὶ τῶν ὁποίων οὕτω πληροφοροῦμεθα. Ἡ ἐκδοσις τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐγκριτωτάτου τούτου λογίου ἐπιβάλλεται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι σποραδικῶς καὶ

---

¹) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας τὰ ἀξιολογώτερα: Ph. Meyer, *Die theologische Literatur*, Leipzig 1899, σσ. 53 - 69 καὶ 132 - 3, É. Legrand, *BH de XV et XVI s.* τόμος IV, Paris 1906, σσ. 254 - 6, Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη, *Μελέτιος ὁ Πηγᾶς . . . .*, ἐν Χανίοις 1903 (κρίσις ὑπὸ Ἀθαν. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Βυζ. Χρον. (Πετροπόλεως) 12, 1906, σσ. 402 - 3), Γερασίμου Γ. Μαζαράκη, *Μελέτιος Πηγᾶς*, ΕΦ 27, 1928, σ. 9 - 53, G. Hofmann, *Griechische Patriarchen und römische Päpste*, ἐν «*Orientalia Christiana*» XXV, 1932 No 76, σσ. 225-304, † Α(θηνῶν) Χ(ρυσόστομος), *Μελέτιος Α' ὁ Πηγᾶς, πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας*, ΜΕΕ 16, 1931, σσ. 868β - 869α, τοῦ αὐτοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1935, Ν. Β. Τωμαδάκης, *Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρκαδίου καὶ πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας*, «*Κρητικὴ Ἔστια*» Α', 1949, τεῦχος 6, σσ. 6 - 7, Μανούσος Ἰ. Μανούσας, *Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1254 παρισινὸς ἑλληνικὸς κώδιξ καὶ ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῶν ὁμιλιῶν Μελετίου Πηγᾶ*, «*Ἐπετηρὶς Μεσ. Ἀρχείου*» Ἀκαδ. Ἀθηνῶν Γ', 1951, σσ. 213 - 6.

²) Περὶ τῶν χειρογράφων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ καὶ τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν ὁμιλεῖ ὁ Ἀθανάσ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη Ε'*, ἐν Πετροπόλει 1915, σσ. 500 - 18. Κατάλογον τῶν μέχρι τοῦ 1890 δημοσιευθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Πηγᾶ εὕρισκει τις, παρὰ W. Regel, *Analecta Byzantinorussica*, Πετρούπολις 1891, σσ. CX - CLIV.

εἰς τόμους ἐξεδόθησαν ἱκαναὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ³, μάλιστα δὲ καὶ κρητικὴ τις συναγωγὴ⁴. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τῇ βάσει πλειόνων ἢ τῶν κα-

³) Ὁ *Le grand* ἐξέδωκε τὴν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου (καὶ εἶτα Κυρίλλου) Λουκάρεως ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ· πρβλ. *BH de XVII s.* τόμος IV, 1896, σσ. 214 - 5 καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ αὐτὸς *É. Le grand*, *Lettres de Mélétius Régas antérieures à sa promotion au patriarcat, publiées d'après les minutes autographes*, Παρίσιοι 1902 (*Bibl. Grecque Vulg.* IX). (Βιβλιοκρισία ὑπὸ *L. Petit*, *Échos d'Orient* VI, 1903, σσ. 153 - 4). Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν *NE* 1, 1904, σ. 319 ἐδημοσίευσεν ἐπιστολὴν τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὸν Παῖσιον μητροπολίτην Ρόδου, ἐν καιρῷ ἦκοντα τῶν τοῦ Νείλου ἀναβάσεων. Ὁ Ἀθαν. Παπαδ. Κεραμεύς ἐξέδωκεν 26 ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ εἰς ρωσικόν τι περιοδικόν, εἰς *BZ* 10, 1901, σσ. 195 - 6, «*Νέα Σιών*» 1905, σσ. 842 - 7, «*Bessarione*» X, 1905, serie II, vol. IX, σσ. 293 - 4. Ἐτέραν ἐκτενῆ ἐξέδωκεν ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἐν «*Νέα Σιών*» 1, 1904, σσ. 262 - 72, «*Περὶ Γενέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου*».

Ὁ Μέγας ἀρχιμανδρίτης Κλεόπας ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ 524 ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκρ. τῆς Ἀβησσυνίας Μέλεκη Σακάτ καὶ ἑτέραν πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Ἰβηρίας (Γεωργίας) Ἀλέξανδρον ἐν «*Νέα Σιών*» 6, 1907, σσ. 1124 - 5 καὶ 1125 - 6, τρίτην δὲ περὶ τῶν σπουδαίων μοναχῶν αὐτόθι σσ. 927 - 9.

Τριάκοντα δύο ἐπιστολάς ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος 524 (περὶ οὗ *IB* 1, σσ. 466 - 8) ἐξέδωκεν ὁ Ἀθαν. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, *Documente privatoare la Storia Românilor Texte Grecesti . . . .*, Βουκουρέστιον 1909, σσ. 343 - 52 καὶ 411 - 35 (περὶ Πηγᾶ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ τόμου σσ. λ' - λα').

Τρεῖς ἐπιστολάς ἐκ κώδικος Νικολάου Καρατζᾶ ἐξέδωκεν ὁ Σωφρόνιος (Εὐστρατιάδης), μητροπολίτης Λεοντοπόλεως ἐν *ΕΦ Ε'*, 1910, σσ. 359-61. Ἐτέρας δύο ἐκ τοῦ 524 ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἐπιστολαὶ Μελετίου Πηγᾶ, *ΕΦ Σ'*, 1910, σσ. 212 - 3. Ὁ Νικήτας Χαβιαρᾶς, Μελετίου τοῦ Πηγᾶ δύο ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ (ἐκ χει/φου παρ' αὐτῷ) *ΕΦ Θ'*, 1912, σσ. 389 - 93. Καὶ ὁ Κλεόπας Ν. Κοικυλίδης, τοῦ σοφωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ . . . ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους Χίους, ἤρξατο δημοσιεύειν εἰς τὸ περ. «*Νέα Σιών*» 13, 1913, σσ. 69 - 75, 382 - 98 . . . ἀλληλογραφίαν ἐν ἧ καὶ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μὴ Χίον ἀλλ' ἐκ Κρητῶν Κυθήριον μητροπολίτην Ἰπλόλυτον πρῶην Χίου!

Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀγαθ. Νινολάκη ἐκδοθεισῶν ἐπιστολῶν ὄρα τὴν ἐπομένην σημείωσιν. Πρόσθετες τέλος: τοῦ μακαρίου Μελετίου Πηγᾶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἐπιστολὴ πρὸς Σίλβεστρον πατριάρχην περὶ Πασχαλίου, ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ ἐν Καρναῖς τοῦ Ἁγίου Ὄρους βιβλιοπωλείου τῆς Συνοδείας Σάββα ἱερομονάχου μετὰ προλόγου τοῦ ἄρχοντος μεγάλου Χαρτοφύλακος Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, Ἀθῆναι 1924, 8^ο σ. 48.

Ὡς εἰκὸς πολλαὶ τῶν «ἐπιστολῶν» εἶναι πραγματεῖαι ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς διατυπωθεῖσαι.

⁴) Ἐκτὸς τῆς ἀλληλογραφίας του πρὸς Μαργούνιον καὶ Λούκαριν, ἐξεδόθησαν αἱ τρεῖς ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν Κρητᾶ Νικηφόρον Χαρτοφύλακα μοναχὸν τῆς Πάτμου καὶ εἶτα μητροπολίτην Λαοδικείας († 14 Ὀκτωβρίου 1628)

λυτέρων κωδίκων ἐγένετο ἢ ἕκδοσις πάντοτε, οὐδὲ ἄνευ ἁμαρτημάτων⁶.

Ὁ σύγχρονος ἐρευνητὴς τῶν ἔργων τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τοὺς μετὰ τὸν Κεραμέα (1915) καταγραφέντας ἢ περιγραφέντας κώδικας τοὺς περιέχοντας ἀλληλογραφίαν ἢ ἔργα τοῦ Πηγᾶ, οἱ οἱ ὑπὸ τοῦ B e n e s e n i c περιγραφέντες σιναϊτικοὶ κώδικες 508(476)⁷, 529 (1801) συναγωγὴ διδασκῶν καὶ ἐπιστολῶν⁸ καὶ 530 (1605) ὅπου 151 ἐπιστολαὶ τοῦ πατριάρχου⁹, ὁ ὑπ' ἀριθ. 353 τῆς ἐν Ἀθῶν Ἱ. Μ. Ἰβήρων⁹, ὁ αὐτόγραφτος κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 36 (190) τῆς πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας (τέως ἐν Καίρῳ)¹⁰, καὶ ὁ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης κώδιξ 128 (295) περιέχων τὸ περὶ ρητορικῆς τέχνης¹¹, ὁ ἐν Ναούσῃ (Βιβλιοθήκη Σωματείου Ἀργυροπολιτῶν) κώδιξ 9 (1739)¹² καὶ τέλος οἱ ἐν Ἀθήναις, ἦτοι: ὁ κώδιξ 1322 τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, νῦν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος τοῦ ιθ' αἰ., ἀντίγραφον τοῦ ἐν Πάτμῳ χει/φου ἐπιστολαρίου, περὶ οὗ θὰ γίνῃ περαιτέρω λόγος¹³, ὁ ὑπ' ἀριθ. 27 (ιζ' αἰ.) ἐν τῷ Θεολο-

---

ὑπὸ Ἱεροθέου Φλωρίδου, Περὶ Νικηφόρου τοῦ Χαρτοφύλακος βιογραφικαὶ ἀποσημειώσεις, ΔΙΕΕ Β', 1885, σσ. 65 - 81.

Μετὰ πολλῶν σφαλμάτων, περιλαμβάνουσα καὶ προδημοσιευθεῖσας ἐπιστολάς, ἃς ὁ ἐκδότης ἐθεώρει ἀνεκδότους, ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τῆς Χάλκης ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ κατόπιν ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου (1912 - 1935) τότε δὲ ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη, Ἡ πρὸς τοὺς Κρητας ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, ἣ προσετέθη καὶ τὸ περισπούδαστον ἔργον αὐτοῦ [?] κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα, ἐν Χανίοις 1908, 8^ο σ. 143.

Ἄλλας μὴ κρητικὰς ἐπιστολάς ἐδημοσίευσεν μετὰ ταῦτα ὁ ἀείμν. Νινολάκης ἐν τοῖς περ. «Κρητικὸς Ἀστὴρ» Β', 1908, σ. 271 καὶ «Μύσων» Α', 1932, σσ. 203 - 5.

⁶) Διὰ νὰ παραλείψωμεν τὰ κριτικὰ καὶ γραμματικὰ σφάλματα, σημειοῦμεν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Νινολάκη ἐκδοθὲν ἔργον περὶ Πρωτείων τοῦ Πάπα δὲν ἔγραψε κἄν ὁ Πηγᾶς ἀλλ' ὁ Ναθαναὴλ Χύχας, Ἀθηναῖος περὶ οὗ ὁ Ἀνδρόνικος Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, 1872, σ. 142. Τὸ ἔργον τοῦτο μάλιστα ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς ἀρχιμανδρίτης, ἐν Λειψίᾳ 1869 ὡς ἔργον τοῦ Χύχα. Τοῦτο φυσικὰ ἠγνώνει ὁ Νινολάκης!

⁷) Catalogus codicum mss. graecorum qui in monasterio S. Catharinae in Monte Sina asservantur. I, 1911, σ. 342.

⁷) Αὐτόθι σ. 388.

⁸) Αὐτόθι σ. 392 - 7.

⁹) Χρ. Παπαδόπουλος, ὁ ὑπ' ἀριθ. 353 τῆς Βιβλιοθήκης . . . κώδιξ περιέχων σύγγραμμα τοῦ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, ΕΦ 14, 1915, σσ. 129 - 33.

¹⁰) Περιγραφεῖς ὑπὸ Γ. Χαριτάκη, ΕΕΒΣ Δ', 1927, σ. 156.

¹¹) Πρβλ. ΕΦ 38, 1939, σ. 353.

¹²) Ἀ. Σιγάλας, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Δυτ. Μακεδονίας, . . . Θεσσαλονίκη 1939, σ. 186.

¹³) Περὶ οὗ ὁ Ἰω. Σακελλίων, Κατάλογος Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης . . . σ. 239, καὶ ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 4, 1920, σ. 156.

γικῶ Σπουδαστηρίῳ Παν. Ἀθηνῶν¹⁴ καὶ ὁ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ¹⁵ σχετικὸς κῶδιξ. Διὰ τῆς γνώσεως, ἐκτιμήσεως, ἀντιπαραβολῆς καὶ κριτικῆς χρήσεως τῶν κωδίκων, τῶν αὐτογράφων μάλιστα ὅπου ὑπάρχουν, καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν τῶν παραδιδόντων τὸ γνησιώτερον κείμενον, δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ λογιωτάτου Κρητὸς πατριάρχου. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἔργον δὲν εἶναι ἰδικόν μου, ἀφοῦ ἀπλῶς ἠθέλησα νὰ τὸ ὑποδείξω μόνον καὶ νὰ συμβάλω εἰς αὐτὸ διὰ τῆς δημοσιεύσεως τριῶν τέως ἀνεκδότων κειμένων τοῦ Πηγᾶ σχετικῶν μὲ τὴν Κρήτην, καὶ δὴ τὴν ἐν Κυδωνίᾳ Ἱ. Μονὴν Γδερνέττου.

Συνοδεύων δεκάδα φοιτητῶν μου, μελετητῶν τῶν κωδίκων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, εἰς Πάτμον κατ' Ἰούλιον 1951, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσω καὶ ἄλλα τῆς Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Πατριαρχικῆς Μονῆς τῆς Πάτμου χειρόγραφα καὶ δὴ καὶ τὸν κώδικα ΤηϚ(496), περιέχοντα, ὡς γνωστὸν 423 ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Οὗτος εἶναι τεῦχος ἐν φύλλῳ μικρῷ κατ' ἀρχομένην ἰζ' ἑκατονταετηρίδα γεγραμμένον ἐκ φύλλων 250. Τὸ τεῦχος ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τόμον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου, ἄγνωστον δ' ἂν ὁ αὐτὸς συναγωγεὺς ἀπήρτισέ ποτε καὶ δεύτερον. Μετηνέχθη ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Πάτμον ὑπὸ τοῦ πατρίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου (†1833), ἀντίγραφόν του δ' ἐστάλη μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ἀλεξανδρινὸν θρόνον. Ἐγγραφή δ' ὁ κῶδιξ διὰ χειρὸς τοῦ πατριαρχικοῦ (ἐν Κων/λει) ὑπογραφέως, ὡς φαίνεται ἐκ συγχρόνου πατριαρχικοῦ σιγιλλίου σωζομένου ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ (1597, Ἰανουαρ. ιθ')¹⁶. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ εὑρον τρεῖς ἐπιστολάς σχετικὰς μὲ τὴν ἐν τῷ Ἀκρωτηρίῳ Κυδωνίας Ἱ. Μονὴν τῆς Θεοτόκου τὴν ἐπιλεγομένην μὲν ἀρχαιόθεν καὶ πάντοτε «τοῦ Γδερνέττου», ἐπικρατήσασαν δ' ἐξ ἀγνοίας ὡς «Γουβερνέττου», μίαν δὲ γενικωτέραν ἐγκύκλιον τοῦ Πηγᾶ. Ταύτας ἀντέγραψα καὶ ἐκδίδω περαιτέρω, ἐλάχιστα βελτιώσας κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἀναδημοσιεύω βελτίονα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Νινολάκη¹⁷ δημοσιευθεῖσαν ἤδη ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν τῆς Ἱ.

Τὸ ἀντίγραφον περιέχει μόνον 316 ἐπιστολάς.

¹⁴) Α. Φυτράκη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1937, σσ. 48 - 55. Περιέχει 67 ὀμιλίαις.

¹⁵) Δ. Ι. Παλλάς, Κατάλογος τῶν χει/φων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ΒΝJ 11, 1934, σ. νζ'.

¹⁶) Ἱ. Σακελλίωτος, Πατριαρχὴ Βιβλιοθήκη . . . ., Ἀθήνησιν 1898, σσ. 178 - 9.

¹⁷) Ἀγ. Νινολάκη, Ἡ πρὸς τοὺς Κρητας . . . σσ. 78 - 9 ἀρ. 52. Ἐν τῷ

Μονῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων ἰδρυτὴν καὶ πρῶτον ἡγούμενον Ἰερεμίαν, ὃν ὁ κλεινὸς πατριάρχης γράφει Τζακαρόλον¹⁸ καὶ οὐχὶ Τζαγκαρόλον. Καὶ διὰ τὴν γραφὴν ταύτην καὶ διὰ τινὰς καλυτέρας τοῦ πατριακοῦ κώδικος καὶ διὰ τὴν ὅλως ἑξαίρετον σημασίαν ἣν ἔχει τὸ κείμενον τοῦτο, διαπιστοῦν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κρητὸς πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας, τῆς κανονικῶς ὑπαγομένης ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἀλλὰ καὶ τὴν γεννηθεῖσαν ἐκ τούτου ἀντίδρασιν. Οἱ ἐν Κων/λει βαρέως ἔφερον τὴν ἀνάμειξιν τὴν καὶ δι' ἀπονομῆς ὀφφικίων ἐκκλησιαστικῶν (ἐπὶ τῇ κηδεῖα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πηγᾶ Εὐγενίας μοναχῆς¹⁹) εἰς Κρητὰς ἱερωμένους²⁰. Ἄλλ' ὁ κλεινὸς πατριάρχης λέγει περὶ τῶν ἐν Κων/λει «ἤκιστα (γὰρ) διανοηθέντες τὴν τῆς χώρας κατάστασιν καὶ τὸ τῶν καιρῶν χαλεπὸν, εἰς σχεδὸν ἀδύνατα κατεπεύγουσι²¹ τοὺς ὑπηκόους. Περψάτωσαν, εἰ δοκεῖ, ἀρχιερέα διατιθέμενον τὰ κατὰ τὴν χώραν· εἰ δὲ τοῦτο ἐκείνοις ἀδύνατον, πῶς ζητοῦσι τὸ τούτου χαλεπώτερον²²;» Ἐφ' ὅσον πράγματι, κωλυούσης τῆς ἐνετικῆς ἐξουσίας ἀπηγορεύετο ἡ διαμονὴ ἐν Κρήτῃ ὀρθοδόξου ἀρχιερέως²³ καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ ποιμανσις

πατριακῶ κώδικι δὲν ἐδηλώθη οὔτε ἡ προέλευσις οὔτε ἡ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου. Τὸ μετ' αὐτὸ κείμενον ἐν τούτοις χρονολογεῖται 7108 (=1600 μ. Χ.).

¹⁸) Ὅτι ἡ ὀρθὴ λαϊκῶς ἐκφορὰ τοῦ ἐπωνύμου εἶναι οὕτω πρβλ. καὶ τὴν κατὰ τὸ 1693 συνταχθεῖσαν διαθήκην τοῦ μητρ. Κρητῆς Νικηφόρου Σκωτάκη «ἔτερα ριάλια ἑκατὸ στήν Κυρία τοῦ Τζαγαρέλου στή Γωνιά», «Χριστ. Κρήτη» Α', 1912, σ. 516. Περὶ τῆς οἰκογενείας Τζαγκαρόλων καὶ δὴ τοῦ Ἰερεμίου πρβλ. ὅσα ἄλλοτε ἐν συντόμῳ ἐσημείωσα εἰς τὸ περ. «Νεοελλ. Ἀρχεῖον» Α', 1935, σσ. 284 - 285, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία. Ἐν τῇ κτιτορικῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος Ἀκρωτηρίου (1634) οἱ δύο ἀδελφοὶ κτίτορες σημειοῦνται λατινιστὶ μὲν «*Praeclaro a sinu ZanCarolae*», ἑλληνιστὶ δ' ἀντιστοιχῶς «οἱ ἐξ εὐγενῶν φύντες τῆς τῶν Τζανκαρόλων φυλῆς». (Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ἐν ΕΕΒΣ Θ', 1932, σ. 306). «*Βενεδίκτου ἱερομονάχου τζανκαρόλου*» ἀπαντᾶται ἐν τῷ κώδικι τῆς Γωνιάς («Χρ. Κρ.» Β', 1913, σ. 12) τὸν αὐτὸν τύπον «ὁ τζανκαρόλος» παραδίδει τὸ χρονικὸν τῆς μονῆς προκειμένου περὶ τοῦ Βενεδίκτου («Χρ. Κρ.» Β', σ. 30) καὶ «*Τζαγαρόλος*» προκειμένου περὶ τοῦ μοναχοῦ τῆς Γωνιάς Ἰωακείμ («Χρ. Κρ.» Β', σ. 33). Εἶχεν ἐπομένως ἐπικρατήσῃ ὁ τύπος οὗτος ἤδη πρωϊμοτάτης τῆς ἐν Κρήτῃ τουρκοκρατίας.

¹⁹) Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ἐνθά ἐν σημ. 1, ἄνωτ.

²⁰) Νινολάκης, Ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 41 - 50. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 14, 15, 16, 17,, 19, 20 ἐπιστολαὶ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 18 ἐπίγραμμα εἶναι σχετικὰ πρὸς τὴν κηδεῖαν καὶ ἐν τισὶ πρὸς τὰ ἀπονεμηθέντα ὀφφίκια, περὶ ὧν ἰδίᾳ ἡ 23 (ἐν σ. 50).

²¹) *καταπεύγουσι* Νινολάκης σ. 79.

²²) Νινολάκης, Αὐτόθι. Πρβλ. κατωτέρω.

²³) Πρβλ. προχείρως περὶ τε τοῦ κανόνος καὶ τῶν ἑξαιρέσεων Στ. Ξανθοῦδίδου, Δύο νέα βιβλία περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας «Χριστ. Κρήτη» Β' 1914, σσ. 257-60.

τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν, τὴν τοιαύτην δ' ἀπαγόρευσιν ἦτο ἀνίσχυρον ὅπως ἄρη τὸ Οἶκ. πατριαρχεῖον, εὐλογον ἦτο ὅπως ὁ διὰ τοῦ κύρους του σεβαστὸς Μελέτιος ποδηγετῆ τὴν Ἐκκλησίαν Κρήτης καὶ μὴ ἀφήνη αὐτὴν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν ἐπήρειαν διακειμένου μεγάλου πρωτοπαπᾶ Χάνδακος. Τὴν τοιαύτην δὲ γνώμην διατυποῖ πρὸς ἄνδρα ἐνάρετον καὶ τὰ μέγιστα σημαίνοντα εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἴδρυσιν τῶν ἐν Δυτ. Κρήτῃ ἱερῶν μοναστηρίων, τὸν Ἱερεμίαν.

Ὡς πρὸς τὴν Ἱ. Μονὴν τοῦ Γδερνέττου²⁴, αὕτη ὠνομάσθη μὲν οὕτω ἐκ τοῦ παρακειμένου τῷ σημερινῷ «Καθολικῷ» (σπηλαίῳ Ἀγ. Ἰωάννου) κατεστραμμένου δὲ ἀπ' αἰῶνων χωρίου Γ δ ε ρ ν έ τ τ ο υ, τοῦ πράγματος δὲ λησμονηθέντος παρετυμολογήθη εἰς Γουβερνέττου μονήν²⁵. Τιμᾶται δὲ πάντοτε ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ δημοσιευομένου ὑπ' ἀριθ. 1 ἐγγράφου πιστοῦται, ἀπευθυνομένου «τοῖς ἐν τῇ Παναγίᾳ τοῦ Γδερνέ(τ)ου μοναχοῖς». Ὅτι ἡ Ἱ. Μονὴ εἶχε κατ' ἀρχὰς οἰκοδομηθῆ περὶ τὸν χῶρον τοῦ σημερινοῦ Καθολικοῦ εἰς τὸ Αὐλάκι, οὐδεμία ἀμφιβολία. Συνοικιζομένων δὲ περὶ καὶ μετὰ τὸ 1600 τῶν μεγάλων μονῶν, τῆς Γωνιάς, τῆς Χρυσοπηγῆς, τῆς Ἀγίας Τριάδος, συνωκίσθησαν καὶ οἱ περὶ τὸ Αὐλάκι μονασταὶ (ὅπου καὶ ἄλλη μονὴ σφύζεται τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου καὶ πλῆθος ἐρημητηρίων δύναται τις ἀκόμη νὰ ἴδῃ) εἰς τὴν σημερινὴν ἄνω Μονήν, εἰς χῶρον ὅπου προὔπηρχεν ἀρχαῖος ναὸς σώζων τὴν ἐπιγραφὴν ζνς' = 7056 (1548 μ. Χ.) καὶ ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται καὶ ἡ ἐπὶ τῆς αὐλείου θύρας, ἀφλζ' (=1537). Τὸ δὲ παλαιὸν τοῦ Καθολικοῦ μοναστήριον, λεηλατηθὲν πολλάκις ὑπὸ πειρατῶν ἐγκατελείφθη ἤδη πρὸ τοῦ κατὰ τὸ 1700 ἐπισκεφθέντος καὶ περὶ τούτου μαρτυροῦντος Tournefort. Ἡ δὲ προσκύνησις τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, εἰς τὴν μνήμην τοῦ ὁποῖ-

²⁴) Ἡ κυριώτερα βιβλιογραφία: G. Gerola, Monumenti Veneti nell'isola di Creta, II, Venezia 1908 σσ. 249, 291 III, 1917 σσ. 170-72 (καὶ ἐν σ. 169 εἰκόνες). Ἐμμ. Γενεράλι, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Κρήτης Γουβερνέτο, περ. «Κρητικά» Α', 1930, σσ. 5-15. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἱερᾶς Μονῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων (Γδερνέττο) Κώδικες-Σιγίλλιον, περ. «Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον» Α', 1934, σσ. 76-88, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν ΕΕΒΣ Θ', 1932, σ. 293 σημ. 1, 298 σημ. 4.

²⁵) Ὅρθα ὅσα ἐσημείωσεν ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Ἐμμ. Γενεράλις, ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 14-15. Ὁ κώδιξ E110 τῆς ἐν Ἀθῶνι Μεγίστης Λαύρας (ιζ' αἰ.) περιγραφόμενος ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου-Σπ. Λαυριώτου Ἀγιορειτικῆ Βιβλιοθήκη Β'-Γ', 1925, σσ. 85-6, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ συγχρόνου κτίτορος ὡς φυλλάδα «τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων» ἢ «ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς Μονῆς τοῦ Γδερνέ[τ]του». Πρβλ. καὶ ὅσας ὑπεσημείωσα ἐν ΕΕΒΣ Ι' 1933, σσ.198 σημ. 1 μαρτυρίας περὶ τοῦ τύπου «Γδερνέτο».

ου καὶ ἐορτάζει ἢ σημερινὴ μονή, εἶναι μεταγενεστέρα. Πάντοτε βεβαίως θὰ ἐτιμᾶτο καὶ ὁ ἐν Κυδωνία λαμπρῶς δράσας ἅγιος οὗτος, ὁ ἐν τῇ πραγματικότητι Ἰωάννης ὁ Ξένος²⁶, ἀλλ' ἀφ' ἧς καθιερώθη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως τῇ 29 Ἀπριλίου 1632, ὁ ἐορτασμὸς τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων ὑπεχώρησεν εἰς τὸν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου.

Δοθέντος ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μοναστήριον ἐγκατελείφθη ἐπανειλημμένως καὶ κατεστράφη, οὐδ' οἱ πρὸ τοῦ 1821 κώδικες αὐτοῦ διεσώθησαν οὐδ' ἄλλα ἀξιόλογα στοιχεῖα πρὸς πληροφориαν ἡμῶν. Ὡστε καὶ τῶν ἐκ παραδόσεως ἀσφαλέστεραι καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν περιηγητῶν νὰ εἶναι ἀρχαιότεραι αἱ εἰδήσεις αἱ δυνάμεναι ν' ἀντληθοῦν ἀπὸ τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα τρία πρῶτα ἔγγραφα.

Καὶ ποία μὲν αἰτία ἀφορμὴν ἔδωκεν εἰς τὰς παραινέσεις τῆς πρώτης ἐγκυκλίου, δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ γνωρίζωμεν. Συνήθως ὁμοῦ ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης συνίστα τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐνάρετον μοναστικὴν ζωὴν εἰς τοὺς μονάζοντας ἐν Κρήτῃ²⁷.

Τὸ δεύτερον ἔγγραφο μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν προσωπικότητα τοῦ Μητροφάνου Φασιδώνη, ναυτικοῦ ὁ ὁποῖος ἔγινε καλόγηρος, ἐξελέγη ἡγούμενος, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὡς καπετάνιος εἰς πολεμικὰ πλοῖα τῆς Γαληνοτάτης, καὶ ἠσθάνετο ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἔνοχον. Ὁ Πηγᾶς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ ἡγούμενος ἐζήτησε συγχώρησιν, πολιτικώτατα δισβλέπων τὸ συμφέρον τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδ. Ἐκκλησίας, παρέχει οὐ μόνον τὴν συγχώρησιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἄδειαν, ὅπως, τυχούσης χρείας, στρατεύηται ὁ πλοίαρχος - ἡγούμενος καὶ τοῦτο χάριν τῆς Ἐνετίας ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας «οἱ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παῖδες ζῆν τε καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ πάτρια ἤθη μετὰ πάσης ἀδείας συγχωροῦνται». Τοῦ ἔγγραφου τούτου βεβαίως θὰ ἔλαβον γνῶσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι Ἐνετοί.

Τὸ τρίτον, ἐκ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν τὸν κατὰ τὸ 1601 μ. Χ. ἔτος νέον ἡγούμενον Ἀθανάσιον, πρὸς ὃν γράφει μετὰ σεβασμοῦ ὁ πατριάρχης, εἶναι ἀπάντησις εἰς ἐρωτήματα τοῦ προΐσταμένου τῆς Ἰ. μονῆς Γδερνέττου τὸ μὲν περὶ νηστείας τῶν ἀσθενούντων μοναχῶν, τὸ δὲ περὶ συγχωρήσεως διὰ γάμον μετὰ λατίνου συζύγου γυναικὸς ὀρθοδόξου. Εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ ζητήματα δίδει λύσεις σώφρονας καὶ ὀρθὰς, καὶ πολιτικωτάτην (εἰς τὸ β') ὁ σοφὸς καὶ ἐνάρετος πατριάρχης.

²⁶) Πρβλ. τὰς ἐμὰς πραγματείας: Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ξένος καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ, «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', 1948 σσ. 47-72 καὶ Ὑμνογραφικὰ καὶ Ἀγιολογικὰ Ἰωάννου τοῦ Ξένου . . . . ΕΕΒΣ Κ', 1950, σσ. 314-30.

²⁷) Πρβλ. τὰς ὑπ' ἀριθ. 23, 31, 37 κλπ. ἐπιστολάς παρὰ Νινολάκη, ἐνθ' ἄνωτ. σσ. 49-50, 59, 65, κ. ἄ.

Ὡς δ' εἶπον καὶ ἀνωτέρω συνεκδίδω τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα πρὸς τὸν Ἱερεμίαν, σχετικὸν καὶ αὐτὸ πρὸς τὸ Γδερνέττο, ἀπὸ τὸ ὁποῖον σὺν τοῖς ἄλλοις μανθάνομεν τὸ κῦρος ὅπερ ἤδη, ἀνατέλλοντος τοῦ ιζ' αἰ., εἶχεν ὁ εὐπαίδευτος οὗτος μοναχός.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι εἰς τὰ ἔγγραφα ἔγραψα παντοῦ Γδερνέττο ἀντὶ Γδερνέτο τῶν κωδίκων· ἐσημείωσα δὲ καὶ τὰς κακὰς γραφὰς τῆς ἐκδόσεως Νινολάκη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 4.

Ἐν Χανίοις, λήγοντος Ἰουλίου 1951

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Codex Patmiacus 396.

1. Νο. ΣΝΑ'

268 v

Τοῖς ἐν τῇ Παναγίᾳ τοῦ Γδερνέττου μοναχοῖς 269 r

5 Πανοσιώτατε καθηγούμενε καὶ δσιώτατοι ἱερομόναχοι μετὰ τῶν ἁγίων γερόντων τῆς Συνάξεως, σὺν τοῖς λοιποῖς μοναχοῖς τοῦ ἁγίου μοναστηρίου τῆς Παναγίας τῆς κυρίας τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ Γδερνέττο, υἱοὶ τῆς ἡμῶν μειριότητος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί. Χάρις εἶη ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ πατρὸς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

10 Μικρὸν πρότερον ἐπιστείλαντες τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ διενείμαμεν τὴν προσήκουσαν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν μεμαθηκότες τὸν ἔνθεον ζῆλον ὑμῶν πρὸς τοὺς ἀσκητικούς ἀγῶνας, τὴν ὀρθὴν πίστιν, τὸ τῆς ἀγάπης εἰλικρινές, τὸ φιλήσυχον, τὸ φιλοκλήσιον, τὴν τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἀκρίβειαν. δι' ἣν αἰτίαν καὶ τῷ παμβασιλεῖ θεῷ εὐαρεστεῖσαι ὑμᾶς νομίζομεν, καὶ εὐχόμεθα, 15 καὶ μέγα παρὰ ἀνθρώποις ὄνομα κτήσασθαι. ἐπειδὴ δὲ δεῖ τοὺς ἄπαξ ἐμβαλόντας τὴν χεῖρα (κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον) εἰς ἄροτρον μὴ στραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω καὶ γενέσθαι ἀδοκίμους εἰς βασιλέα τῶν οὐρανῶν, τὸν δὲ ἐχθρὸν ἡμῶν τὸν διάβολον ὡς λέοντα δεδιδάγμεθα περιεῖν ὀρυόμενον ζητοῦντα τίνα καταπίει, 20 ὅθεν καὶ ἡμᾶς ἀγρυπνεῖν καὶ προσεύχεσθαι διακελεύεται ὁ Σωτήρ, ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν, δίκαιον ἡγησάμεθα τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν ὑπομνήσασθαι διὰ τῶνδε τῶν γραμμάτων, μὴ καὶ λάθητε σπουδάζοντες φιλινηρωπέυοντες πέρα τοῦ δέοντος ἐτέροις, ἀπώλειαν ἑαυτοῖς προξενοῦντες. πρῶτον

15 Luc. 9,62

20 Marc. 13,33 (Luc. 22,40)

25 τοίνυν τῶν τοῦ ἁγίου μοναστηρίου ἱερῶν περιβόλων, τὸ γυναι-
 κεῖον φῦλον ἀπειργέσθω, κατ' οὐδεμίαν πρόφασιν συγχωροῦν-
 τες εἰσιέναι. δεύτερον δὲ παιδία ἀπὸ τοῦ νῦν, μὴ δέχεσθε τὸ
 σύνολον, εἰ μὴ ἀνυπόπτου ἡλικίας, τουτέστι ἕως ἐτῶν ὀκτὼ καὶ
 30 δέκα. μὴ δότε τῷ διαβόλῳ πνευματικῶν σκανδάλων ὑπόθεσιν,
 μηδὲ τοῖς συκοφάνταις ἀφορμὴν, διασύρειν μὲν ὑμῶν τὴν ὑπό-
 ληψιν, τυχὸν καὶ μάτην, ἑαυτοὺς δὲ ταῖς συκοφανταῖς προσα-
 πολλύειν. μὴ πλήττωμεν μήτε ἡμῶν, μήτε τῶν ἀδελφῶν τὴν συν-
 εἶδησιν ἀσθενοῦσαν, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε. μὴ οὖν ταύ-
 τας ἡμῶν τὰς παραγγελίας ἀθειήσητε. τοῖς γὰρ παραβάταις ἐ-
 35 πιτίμιον ἢ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἕξωσίς τε καὶ στέρησις
 καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν ἔκπτωσις βασιλείας. ἧς ὑμᾶς πάντας ἀξι-
 ώσειεν ὁ φιλάνθρωπος δεσπότης δι' ἰδίαν φιλανθρωπίαν. πρε-
 σβεΐαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ | μητρὸς καὶ πάντων τῶν ἁγίων ^{269 v}
 ἀμήν.

Ἐν Αἰγύπτῳ ,αφ'ηθ'

2. Νο. ΣNB'

Μητροφάνη τῷ Φασιδόνῃ

† Μητροφάνη τῷ ὀσιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς καὶ γέροντι τῆς
 συνάξεως τοῦ ἁγίου μοναστηρίου τοῦ ἐπιλεγομένου Γδερνέτιου
 5 κοιτὰ πνεῦμα νιῶ ἀγαπητῷ, προσδραμόντι τῇ ἡμῶν μειριότητι
 μετὰ συντετριμμένης καρδίας καὶ ἐν πνεύματι ταπεινώσεως, ἐξ-
 ομολογησαμένῳ τε ἐν μετανοίᾳ τὰ καθ' αὐτὸν ἅπαντα, συνε-
 χωρήσαμεν πᾶν πλημμέλημα ἐν τῇ δυνάμει, δωρεᾶ τε καὶ χάρι-
 τι τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ πνεύματος κατὰ τὴν χάριν τὴν
 10 δοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἰρηκότος τοῖς ἱεροῖς
 αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν καὶ ἡμῖν, «λάβετε
 πνεῦμα ἅγιον· ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς·
 ἂν τινων κρατῆ<τε>κεκράτηνται». Καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν.
 «ὅσα ἂν θήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν οὐρανῷ».

15 Ἔστω οὖν συγκεχωρημένος πάσης ἐνοχῆς, ἐν τε τῷ νῦν καὶ
 ἐν τῷ μέλλοντι. ἐπειδὴ δὲ τὴν ναυτιλίαν ἦν μεταδιώκων πρὶν
 ἢ τὸν μονήρη βίον ὑπελθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔσθ' ὅτε κατεπει-
 γούσης ἀνάγκης ταῖς δημοσίαις ὑπηρετήσαι ἐκζητεῖται ἐμπει-
 ρότατος ὢν, καὶ πάλιν πλοῖα καὶ πελάγη, τὸ δὲ συνειδὸς ἐλέγ-
 20 χει μὴ ὑστερηθῆ σωτηρίου (ὡς εἰκὸς ἄγρας) μὴ παρόντος γε
 τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ κελεύοντος εἰς τὰ δεξιὰ βάλλειν τὰ δί-

κτνα, τουτέστιν ἐπιδεξίαις θαλασσοπορεῖν ἄγραις, μηδέν ἐχού-
 σαις ἐπίμωμον, ἐδεήθη τῆς ἡμετέρας μετριότητος, τουτέστι τῆς
 25 τοῦ πατρὸς ἡμῶν δι' ἡμῶν εὐλογίας. καὶ σκοποῦσα τοίνυν ἡ
 μετριότης ἡμῶν τὴν μεγάλην καὶ δικαίαν ὠφέλειαν τὴν ἐκ τῆς
 ὑπηρεσίας αὐτοῦ προσγινομένην ταῖς δημοσίαις χρεΐαις τῆς ἐκ-
 λαμπροτάτης καὶ θεοφρουρήτου τῶν πάντι' ἀρίστων ἐνετιῶν παρ'
 οἷς καὶ οἱ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας παῖδες ζῆν τε καὶ πολιτεύ-
 εσθαι κατὰ τὰ πάτρια ἤθη μετὰ πάσης ἀδείας συγχωροῦνται,
 30 συναπολαύοντες καὶ προσηκούσης φιλανθρωπίας καὶ χάριτος,
 γινώσκουσί τε πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν εἶναι παρὰ θεοῦ, μά-
 λιστα γε τὴν εὐνομονοῦσαν τῶν ἐκλαμπροτάτων ἐνετιῶν, τὴν τε
 εὐπειθειαν καὶ ὑπακοὴν τὴν εἰς τοιαύτην ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ὑ-
 πηρεσίαν ἀναβάλλειν πρὸς τὸν παντοκράτορα θεόν, μάλιστα γε
 35 ὅπου τὰ τῆς | εὐσεβείας οὐ διαλυμῆνεται, δίκαιόν τε κρίνουσα²⁷⁰ τ
 τοιαύτην ἀρχὴν καὶ κρατύνεσθαι καὶ κραταιοῦσθαι καὶ αὔξειν,
 συνεχωρήσαμεν, καὶ διὰ τῶν παρόντων συγχωροῦμεν αὐτῷ ταῖς
 ἀπαραιτήτοις χρεΐαις τῆς πάντι' ἀρίστης ἐκείνης ἀρχῆς ἐξυπη-
 40 ρεῖν μετὰ ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης, ἵνα καὶ τῷ παμβασιλεῖ
 θεῷ καὶ τῇ παρὰ θεοῦ προβληθείσῃ ἀρχῇ εὐαρεσιῆσαι δυνηθῇ
 εἰς σύστασιν μὲν ἀρχῆς δικαιοτάτης καὶ τοῖς ἡμετέροις εὐνου-
 στάτης, εἰς σωτηρίαν δὲ τῶν ὑπ' αὐτῇ πολιτενομένων, ἵκετεύ-
 οντες τὸν φιλόφρονον θεὸν διαφυλάττειν καὶ <τὴν> εὐδαιμο-
 νεσιτάτην ἀρχὴν καὶ τοὺς ἀρχομένους ὑπ' αὐτῆς, καὶ τοὺς ὑπη-
 45 ρετοῦντας, ἀβλαβεῖς ψυχῇ τε καὶ σώματι. προεβείαις τῆς πα-
 ναχράντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας,
 τοῦ ἁγίου ἐνδόξου πανευφήμου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ
 Μάρκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀμήν.

1

3. Νο. ΣΠΖ'

299 r

Ἀθανασίῳ καθηγουμένῳ τοῦ Γδερνέττου

† Αἴρεις ἡμᾶς εἰς ὕψος καὶ φθόγγον καὶ ῥήματα χαριζό-
 μενος εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξεληλυθότα, καὶ τί μὴ τῶν ἀποστό-
 5 λοις ἢ ἰσαποστόλοις ἀρμοζόντων καταγεραίρεις (ἐλκόμενος τῷ
 τῆς ἀγάπης ὑπερκαεῖ) ἡμᾶς τοὺς κάτω που τῆς τῶν ἀποστόλων
 καὶ ἰσαποστόλων ὑπερφνεσιτάτης κειμένους ἀξίας καὶ μόλις ἀξί-
 οους τοὺς τοῦ φωτός; καὶ ταῦτα θεοῦ φιλανθρωπία καὶ χάριτι.
 Σοῦ δὲ ἡ φιλόθεος πολιὰ καὶ ζητήματα προβέβληκεν, ὧν δὴ
 10 τὰς δε ἔχε τὰς λύσεις.

31 Col. 2,10

3 Ro. 10,18

15 Τοῖς ἀποταξαμένοις τῷ βίῳ (τοῦτο γὰρ τῶν προβλημάτων ἐστὶ τὸ πρῶτον) καὶ ἀναλῦσαι ποθοῦσιν ἴν' ὧσι μετὰ Χριστοῦ (κατὰ Παῦλον) τῷ κόσμῳ τε ἐσταυρωμένοις, ἂν νόσος ὀχλῆ, οὐκ ἂν ἔγωγε συμβουλεύσαιμι γεύσασθαι κρεῶν τῶν ἀπηγορευμένων τῷ ἐπαγγέλματι, οὐχ ὡς βδελυκτῶν (τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ὁ ἱερός βδελύττεται τὸ φρόνημα) ἀλλὰ δι' ἄσκησιν. τοῦτο μὲν τῷ μὴ δεῖν οὕτως ἐκθύμως κεχηνέναι τῷ βίῳ τούτῳ καὶ τῇ κατὰ σάρκα διαίτῃ, τοῦτο δὲ τῷ ἥκιστα προσήκειν ἀποσπάσαντας ἀπὸ θεοῦ τοῦ θανάτου ἐξουσίαν ἔχοντος καὶ ζωῆς ἐπιρρίπτειν
20 τὴν μέριμναν εἰς τρυφῶν λιπαροτέρων ἐπικουρίαν. ὁμως κείσθω ἐν τῇ τοῦ κάμνοντος προαιρέσει, οὔτε γὰρ βρῶμα παρίστησιν ἡμᾶς τῷ θεῷ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, οὔτε ἡ τοῦ θεοῦ βασιλεία ἐστὶ βρῶσις καὶ πόσις.

25 Τῇ δὲ γυναικὶ (τοῦτο δὴ τὸ δεύτερον) ἧς ἀκούσης ἑτεροδόξου γεγάμηκεν ἡ κόρη, μεταλαμβάνειν τῶν ἀχράντων μυστηρίων συγχωρητέον ὡς ἀνενόχῳ, ἐπιτιμηθείσῃ | μέντοι, εἶγε δυνα- 299 v μένη οὐ κεκώλυκε τὸ συνοικέσιον.

30 Τὴν δὲ κόρην (ὃ δὴ τρίτον ἦν) τὸ παράνομον συνάλλαγμα πεπραχυῖαν μετανοοῦσαν μὲν προσδεκτέον εἰς ἐξομολόγησιν καὶ διασπασθεῖσαν τοῦ παρανόμου συνοικεσίου οὐκ εἰρκτέον τῶν μυστηρίων. Ἐν καιρῷ μέντοι γε τῷ προσήκοντι, μετὰ δηλονότι τοὺς ἀξιούς τῆς μετανοίας καρπούς οὓς ἀρμοστέον τῇ τοῦ πλημμελήματος ἢ ἀνάγκῃ ἢ προαιρέσει. εἰ δὲ διαζευχθῆναι ἀμήχανον, καὶ μειζόνων κακῶν πρόξενον, δεκτέον μὲν εἰς ἐξομολόγησιν (οὐδενὶ γὰρ τὰς τῆς μετανοίας εἰσόδους κλειστέον, ἀλλὰ διαπεταστέον) <μετὰ> καὶ τῶν ἐκεῖσε δικαστηρίων ὑπομνήσεως, τῶν δὲ μυστηρίων ταύτην ἀποπεμπτέον εἰ μὴ ἐν ἀνάγκῃ. Εἰ δέ τι καὶ φιλανθρωπότερον ἐπινοήσῃς, οὐκ ἀποδοκιμάζομεν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν φθασάντων καὶ μετὰ πολυχρονίους
40 τὰς παιδείας δι' ἅς τε καὶ τινὰς ἐν σημειωματίῳ δηλώσωμεν.

Εἰς δὲ τὸ ἐφεξῆς τὰ τοιαῦτα συνοικέσια κωλυτέον.

45 Ταῦτά σου τῇ φιλοθέῳ πολιᾷ ἐγχαράττομεν, συγκαταβατικώτερον ἴσως ἢ δικαιότερον, καίπερ συγκαταβατέον ἔνθα μὴ παρανομητέον. Τὰ δὲ συγχωρητικὰ πέμπομεν, συναποπέμποντες καὶ τὰ χρήματα, δωρεὰν γὰρ λαβόντες, δωρεὰν διδόναι προσετάχθημεν. Εἰ δέ τις τὰς ἡμετέρας ἀνάγκας βούλεται ἐλεῆσαι, ἐλεησάτω ὡς εἰκός. δέξεται ἢ ἐκκλησία τὸ ἔλεος εἶπερ ἔλεος, ἀλλ' οὐ μισθὸς ἐπὶ τοῖς ἀπράτοις.

,ζρθ'

13 Gal. 6,14 22 1Co. 8,8 23 Ro. 14.17 45 Math. 10,8

1

4. Νο. Τζ'

205 r

Ἱερεμία ἱερομονάχῳ τῷ Τζακαρέλλῳ

- Μὴ δυσχεραίνετε πρὸς τοὺς εὐλόγους ἀφορισμοὺς (τοὺς καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ τρισαθλίου Ναθαναήλ) ἀγορεύοντας μὴ εἶναι πνευματικούς, τοὺς μὴ ἐκεῖθεν τοῦ λειτουργήματος λαβόντας τὸ γράμμα. ἤκιστα γὰρ διανοηθέντες τὴν τῆς χώρας κατάστασιν καὶ τὸ τῶν καιρῶν χαλεπὸν, εἰς σχεδὸν ἀδύνατον κατεπίγουσι τοὺς ὑπηκόους. πεμπάτωσαν (εἰ δοκεῖ) ἀρχιερέα διατιθέμενον τὰ κατὰ τὴν χώραν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐκείνοις ἀδύνατον πῶς ζητοῦσι τὸ τούτου χαλεπώτερον; Ἀργείτωσαν καὶ οἱ ἱερεῖς πάντες μὴ ἐκεῖθεν λαβόντες τὸ χρῆμα τὸ ἱερόν. Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν οὐκ ἐννοοῦντες τὴν τῶν πραγμάτων δυσχέριαν, τὸν δεύτερον πλοῦν (ὃ λέγεται) τὴν δηλονότι κατ' οἰκονομίαν προᾶξιν ἀγνοοῦσιν. ἡμεῖς δὲ εὐχαριστοῦμεν τῷ φιλανθρώπῳ θεῷ, ὅτι παρ' ὀρθοδόξων ἀρχιερέων λαμβάνουσιν οἱ πνευματικοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς τὰς λειτουργίας τὰς πνευματικάς, ὅσον κάλλιον δυνηθῶσιν. Εἶθε δὲ καὶ ἀμισθί. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ τυφλὸς μισθὸς καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς ἐξήγειρε. Ἐγράψαμεν δὲ ἡμεῖς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα παύσῃ τοὺς ἀφορισμοὺς, εὐλογίαις τὴν χώραν καταγλυκαίνοντες, καὶ ἐλπίζομεν μὴ ἀποτυχεῖν ὧν ἀξιοῦμεν. Ὑμεῖς δὲ χαίροιτε ἐν Κυρίῳ τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσιν ἐπαποδύομενοι διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

2 Τζαγκαρόλλῳ Nin. || 3 δυσχαίρειτε πρὸς τοὺς ἀλόγους . . . . . Nin. || 7 καταπίγουσι Nin. || 18 ἐξήγειρεν Nin. || 21 χαίρειτε Nin.

21 ἐναποδύομενοι Nin. Ad finem Nin. addit: Ἐρρωσο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ζεθ. quod a cod. Πατμ. deest.